

**ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ
НАВЧАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ У ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ДО ОЦІНЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Однією з вимог до навчально-виховного процесу на сучасному етапі є виховання цілеспрямованої, цілісної, ініціативної, самодостатньої та творчої особистості учня, що й актуалізувало пошук нових шляхів її розвитку. Важливою складовою реформ освіти є удосконалення системи оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. При правильній побудові та організації навчально-виховного процесу в учнів розвиваються всі пізнавальні процеси (мислення, пам'ять, мова, логіка), що демонструють результативність їх навчання та допомагають вчителю одержати інформацію про навчально-пізнавальну діяльність учнів.

У зв'язку з вибором у процесі навчання особистісно-орієнтованого підходу, демократизацією та гуманізацією освіти, творчими пошуками розвитку школярів підходи до оцінювання навчальної діяльності учнів початкової школи теж вимагають певних змін. І насамперед повинні враховуватися не кількість його прорахунків та ступінь невдач, а рівень досягнень молодшого школяра. Результативність оцінювання навчальних досягнень молодших школярів в першу чергу залежить від готовності вчителя початкових класів здійснювати оцінювальну діяльність, яка має бути сформована у процесі професійної освіти.

Питаннями вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів займалися О. Абдуліна, І. Зязюн, В. Сластьонін. Проблеми підготовки готовності майбутніх учителів до оцінювальної діяльності та шляхи її формування досліджували Т. Бережинська, Н. Буринська, Е. Голубєва, В. Завіна, О. Зайцева, З. Курлянд, О. Погрібна, О. Савченко, І. Якиманська. Інші форми та можливості удосконалення оцінювальної діяльності майбутніх фахівців вивчали Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, Л. Божович, І. Мельничук, В. Онищук, В. Разумовський, Т. Шестакова, О. Ярошенко. Одним із перших, хто почав займатися питанням шкільної оцінки, став Б. Ананьєв. Психологічні засади оцінювання вивчали І. Андрєєв, Г. Балл, С. Максименко, Р. Немов, Н. Чепелева. Ш. Амонашвілі, А. Богуш, Т. Казимирська, Ю. Кулюткін, Л. Фрідман розглядали контроль та оцінювання як специфічні компоненти професійної діяльності вчителя.

Ефективними методами формування готовності майбутніх учителів до оцінювальної діяльності є методи навчання, змістовою основою яких є навчально-педагогічні ситуації.

Мета статті – визначення принципів використання системи навчально-педагогічних ситуацій у процесі підготовки майбутніх учителів

початкових класів до оцінювальної діяльності.

Спроможність вчителя ефективно оцінювати учнів є складним комплексним педагогічним умінням, до складу якого входять оцінні дії та його операції, від яких залежить реалізація функцій і завдань оцінювання. Оцінювальну діяльність вчителя початкових класів ми розглядаємо як підсистему системи педагогічної діяльності вчителя, що спрямована на виявлення та аналіз досягнень учнів, визначення рівня їх відповідності поставленій меті, формулювання й повідомлення оцінки. При цьому варто враховувати й організацію вчителем діяльності учня в оцінюванні, що полягає у сприйманні оцінного впливу вчителя, висловлюванні відповідної емоційної реакції на нього, в готовності до адекватної самооцінки.

Забезпечує цей процес, в першу чергу, мотиваційний компонент, що базується лише на позитивній внутрішній мотивації оцінювальної діяльності вчителя. Оцінювання досягнень вихованців – це вже є власне педагогічним процесом, де проявляється професійна діяльність того, хто оцінює. Даючи оцінку учням вчитель, в першу чергу, має розуміти, що він оцінює власну педагогічну діяльність, тобто відбувається певний взаємообмін, взаємооцінювання, емоційна реакція між тим, що він дав учням і тим, що вони засвоїли від нього. І ось тоді відбувається розуміння вчителем того, чи готовий він почути оцінку учнями спільної діяльності.

Готовність вчителя до оцінювальної діяльності – це цілісне стійке утворення, яке включає: мотиваційно-ціннісний компонент, що характеризується наявністю позитивних мотивів та усвідомлену потребу до оцінювання діяльності учнів і забезпечує ціннісну інтерпретацію знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення вихованців; когнітивний компонент, який передбачає оволодіння знаннями про мету та шляхи здійснення оцінювальної діяльності, розвиток пізнавальних процесів вчителя, що забезпечують оптимальне здійснення оцінювання діяльності молодших школярів; операційно-діяльнісний компонент, що включає уміння, які забезпечують ефективну організацію оцінювання діяльності вихованців, формування оцінювальних умінь в учнів, організації взаємодії педагога та вихованців у процесі здійснення оцінювальної діяльності; рефлексивний компонент, що представлений уміннями вчителя здійснювати самоаналіз та самооцінку власної оцінювальної діяльності, наявністю потреб у самовдосконаленні.

Ефективним методом формування готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності у нашому досвіді є використання системи навчально-педагогічних ситуацій, які ми розглядаємо як реальні ситуації, запозичені з досвіду викладача, студента, з літературних джерел, свідчень очевидців, представлені студентам для аналізу, визначення ключових проблемних питань, формулювання ідей щодо можливого розв'язання таких і аналогічних питань. Суттю навчально-педагогічної ситуації є наявність суперечності між наявними у студентів знаннями й новими для них фактами, явищами, для пояснення яких чи вирішення ключових проблемних задач, що виявляються у процесі

аналізу цієї суперечності, у студентів не вистачає знань. Метою використання навчально-педагогічних ситуацій є залучення студентів до вирішення певних навчальних та професійних педагогічних задач, що досягається шляхом обміну думками, ідеями, пропозиціями.

У процесі формування готовності майбутніх учителів до оцінювальної діяльності молодших школярів ми спираємось як на загально-дидактичні принципи навчання у вищій школі, так і виділяємо ряд специфічних принципів.

Проаналізуємо суть спеціальних принципів, на які ми спираємось при розробці системи навчально-педагогічних ситуацій з метою підготовки майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності: проблемності, розвитку особистості в діяльності, ціннісно-орієнтованої діяльності, максимальної вмотивованості навчально-педагогічної ситуації, оптимальності, позитивної емоційної забарвленості, інтерактивності, рефлексивності.

Основним принципом використання системи навчально-педагогічних ситуацій у підготовці майбутніх учителів до оцінювальної діяльності є принцип проблемності, оскільки будь-яка навчально-педагогічна ситуація може передбачати наявність невідповідності між цілями педагогічної діяльності і можливостями учнів чи між цілями професійної педагогічної діяльності і можливостями суб'єктів щодо їх здійснення, неузгодженість цілей суб'єкта й об'єкта/суб'єкта педагогічного керування. Неоднозначність навчально-педагогічних ситуацій стимулює до активної розумової діяльності та інтелектуальної роботи. Принцип проблемності полягає і в тому, що навчально-педагогічна ситуація розглядається студентом як ситуація, з якою він зустрічався у якості учня, коли відбувалося оцінювання його діяльності, і як ситуація з погляду перспектив ефективного вирішення ним завдань навчально-виховного процесу в якості вчителя.

Принцип проблемності є основою формування продуктивного та результативного педагогічного мислення студента, а також спонукає до розвитку пізнавальної сфери, інтелектуальної діяльності. Чим більше студент виявляє оригінальність, нестандартність своїх відповідей і висновків в процесі аналізу навчально-педагогічної ситуації, тим більше розкривається рівень його продуктивності мислення. Реалізація цього принципу формує в майбутнього вчителя уміння розв'язувати проблемні педагогічні задачі, що виникають у результаті аналізу реальної педагогічної ситуації в процесі конструктивної взаємодії в системі «викладач – студент», «студент – студент», «студент – учень».

Студенти, аналізуючи навчально-педагогічну ситуацію, навчаються розуміти умови протікання реальних педагогічних ситуацій. Це уміння є важливим у подальшій професійній діяльності, адже в реальному навчально-виховному процесі педагогічна задача вчителю не дається, вчитель зустрічається із конкретною педагогічною ситуацією, частиною життя, всередині якого він знаходиться, він повинен визначити умови, оцінити зв'язки між ними, виявити смисли, що заховані за цією ситуацією,

інтерпретувати на педагогічну мову конкретну життєву ситуацію. Виконання цього завдання пов'язане із розумінням ситуації та контексту, в якому вона виникла. На основі аналізу навчально-педагогічної ситуації майбутній учитель формулює для себе питання, що відображає розуміння реальної ситуації й свого місця в ній, на основі чого створюється модель розв'язання педагогічної задачі. Мислення педагога у цьому разі є ситуативним і надситуативним, оскільки розуміння реальності передбачає вихід за її межі – в контекст і підтекст, в простір цінностей і смислів.

Принцип розвитку особистості у діяльності у процесі використання системи навчально-педагогічних ситуацій ґрунтується на діяльнісному підході до розвитку особистості (Л. Виготський [1], О. Леонтьєв [3], С. Рубінштейн [4]), що розкриває таку залежність: особистість формується у процесі діяльності, в ході якої відбувається присвоєння людиною виробленого раніше людством досвіду. Цей процес прискорюється в умовах спільної діяльності і під керівництвом більш досвідченої людини, яка повинна надавати учневі, студентові можливість діяти все більш самостійно. Науковий інтерес до сутності діяльнісного змісту освіти в сучасних умовах, на думку Н. Гребенюк, пов'язаний з тим, що розвивальна функція діяльнісного навчання, яка ґрунтується на законі єдності особистості та діяльності, безпосередньо пов'язана з розвитком пізнавальних здібностей людини, а також із включенням її у власне пізнавальну творчість [2]. У процесі залучення студентів до аналізу навчально-педагогічних ситуацій та розв'язування педагогічних задач, що виникають під час аналізу навчально-педагогічних ситуацій, маємо переходити від репродуктивної діяльності, коли ситуація аналізується за певним запропонованим викладачем алгоритмом, до евристичного пошуку студентами, а від нього – і до практичної діяльності із реалізації розробленого студентами алгоритму оцінювальної діяльності в конкретній педагогічній ситуації, наприклад, у процесі проведення ділової гри чи мікровикладання.

Принцип ціннісно-орієнтованої діяльності передбачає залучення студентів до самопізнання та самооцінки її результатів у ході аналізу навчально-педагогічних ситуацій та розв'язування педагогічних задач. Навчально-педагогічні ситуації, що підбираються чи створюються викладачем, повинні не лише ілюструвати ті чи ті теоретичні положення, які обговорюються на занятті, але й бути одночасно ефективним способом виховного впливу на студентів, забезпечуючи вплив на емоційну та волюву сфери особистості майбутнього вчителя, забезпечувати усвідомлену потребу в адекватній оцінці діяльності вихованців. Навчально-педагогічні ситуації через їх проблемний характер, вимагаючи від студентів все нових і нових знань, створюють сприятливі умови для виникнення пізнавальних потреб, що активізують інтелектуальну активність, ставлять їх перед необхідністю вибору набуття творчого досвіду у розв'язанні педагогічних задач, без якого навіть найактивніший пошук не зможе завершитися успішним результатом.

Принцип максимальної вмотивованості навчально-педагогічної

ситуації передбачає, що у процесі застосування навчально-педагогічних ситуацій має відбуватися глибоке перетворення вихідного складу їх вимог (умов протікання педагогічної ситуації), встановлення зв'язків між практичною діяльністю і теоретичним матеріалом, формування здатності до моделювання педагогічних процесів і ситуацій, прорахування наслідків тих чи тих навчально-виховних впливів, виходячи з конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов. Аналіз навчально-педагогічних ситуацій допомагає не тільки більш свідомому засвоєнню знань, але і розвитку здатності самостійно добувати і застосовувати знання, творчо мислити і діяти.

У процесі конструювання системи навчально-педагогічних ситуацій ми спираємося і на принцип оптимальності, що полягає у підборі комплексу навчально-пізнавальних ситуацій, які відображають всі аспекти оцінювальної діяльності вчителя початкових класів: як оцінювання ходу та результатів навчальної діяльності молодших школярів, так і оцінювання вчинків, поведінки, діяльності вихованців у позаурочний час; як оцінювання взаємодії педагога та вихованців у процесі здійснення оцінювальної діяльності, так і уміння вчителя здійснювати самоаналіз та самооцінку власної оцінювальної діяльності.

Принцип позитивної емоційної забарвленості використання системи навчально-педагогічних ситуацій базується на твердженнях психологів про те, що емоційність як особлива форма активності відіграє роль регулятора в пізнавальній, комунікативній, оцінно-ціннісній та інших видах діяльності. Навчально-педагогічні ситуації подаються у певному контексті, що мають викликати у студентів певні емоції на основі зіставлення контекстів минулого і теперішнього досвідів, оцінку ситуації, творення нових смислів, необхідних для розв'язування педагогічної задачі, що виникає у процесі аналізу навчально-педагогічної ситуації, а також критичний механізм самооцінки, тобто формулювання власних критеріїв і висновків. Принцип позитивної емоційної забарвленості реалізується і на основі створення особистісно орієнтованих ситуацій, при аналізі яких і розв'язанні педагогічних задач, що визначаються у них, студент проявляє особистісні переживання.

На нашу думку, найкращий спосіб аналізу навчально-педагогічних ситуацій та розв'язування проблемних задач за допомогою діалогічної розмови, що прив'язана до конкретного контексту. В процесі спільної навчальної діяльності відбувається розвиток діалогічної форми мислення кожного партнера, формування рефлексивних механізмів мислення: крім власної позиції, яка розкривається при висуненні гіпотези, її реалізації, оцінці гіпотези партнера, поступово формується позиція іншого, тобто учасник обговорення, ніби ставши на місце партнера, починає оцінювати власну гіпотезу, брати участь в утворенні гіпотези іншого. Ці положення є основою реалізації принципу інтерактивності у процесі використання системи навчально-педагогічних ситуацій у процесі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності.

Необхідність опори на принцип рефлексивності впливає із визна-

чення компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності. Реалізація цього принципу передбачає спонукання студентів до осмислення логіки і засобів їхньої діяльності у процесі аналізу навчально-педагогічних ситуацій та розв'язування педагогічних задач. У цьому разі знання та вміння розглядаються не лише як такі, що мають самоцінне значення, а як основа для навчання діяльності по самовдосконаленню, відбувається усвідомлення своєї діяльності, рефлексія, яка перетворює досвід педагогів у особистісно набутий досвід. Рефлексія власної діяльності як завершальний етап аналізу навчально-педагогічних ситуацій є центральним ланцюгом процесу осмислення себе суб'єктом педагогічної діяльності. Вона дозволяє майбутньому фахівцеві мислено аналізувати власні дії, розглядати засоби і способи, які використовуються, з точки зору відповідності їх внутрішнім умовам навчально-педагогічного завдання. Розв'язування студентами задач рефлексивного рівня дозволяє засвоїти механізми здійснення рефлексії: залежність між особливостями особистісних механізмів сприймання, розуміння, аналізу, оцінки і особливостей дослідження об'єкта; конструювання, що визначає межі включення тих чи тих елементів (умов, засобів, цілей). На основі цього розвивається здатність до саморозвитку.

Реалізація принципів, на яких базується використання системи навчально-педагогічних ситуацій з метою підготовки майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності (проблемності, розвитку особистості в діяльності, ціннісно-орієнтованої діяльності, максимальної вмотивованості навчально-педагогічної ситуації, оптимальності, позитивної емоційної забарвленості, інтерактивності, рефлексивності), сприяє більш оптимальному формуванню готовності майбутніх учителів до оцінювальної діяльності. Перспектива подальшого дослідження – уточнення системи навчально-пізнавальних ситуацій з метою формування готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності із урахуванням принципів її конструювання та використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Психология развития человека / Лев Семенович Выготский. – М. : Смысл: ООО «Издательство «Эксмо», 2005. – 1135 с.
2. Гребенюк Н. И. Законы познания и методология педагогики / Н. И. Гребенюк. – Ставрополь : Издательство СГУ, 2001. – 254 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения : в 2-х т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 94–231.
4. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 147 с.